

Златоустова Литургија и свети Јован Златоуст*

Архиепископ Георгије (Вагнер)

Тема о којој би данас хтео да говорим можда је некима од вас помало чудна. Са једне стране, већина људи који су добро укореењени у православно предање углавном и не помишљају да овде постоји некакав проблем. Са друге стране, постоји читава литература западних стручњака – патролога и литургичара – који у наше време, готово једнодушно, поричу постојање било какве везе између великог Оца Цркве какав је био Јован Златоуст и литургијског обрасца који носи његово име. "Литургија названа Светог Јована Златоустог није аутентична", каже један познати патролошки приручник (Бертолда Алтанера). И познати литургичар Алфонсо Раес сабрао је у свом чланку из 1958.г. "Аутентичност византијске литургије Светог Јована Златоустог"¹, сва образложења која, чини се, оповргавају аутентичност овог литургијског обрасца.

Нисам апологета и не сматрам да ми је задатак да по сваку цену браним предање које састављање ове литургије приписује Светом Јовану Златоусту. Чињенице ме, пре свега, приморавају да подвргнем критици критичаре овог предања. Поврх тога, уочио сам непостојаност многих образложења којима се оспорава ово предање. Али има и нешто више од овога: када се упореде, са једне стране, текст великих свештеничких молитава ове литургије и, са друге стране, многобројни одељци из несумњиво аутентичних дела светог Јована Златоустог, очигледно је да се ова литургија у својим средишним деловима налази у уској вези са Јованом Златоустим. У анексу ћу као пример, навести две такве паралеле између велике евхаристијске молитве Златоустове литургије и одељака из беседа Светог Јована Златоустог. Могао бих да дам још много сличних упоредних места. Јасно је да се кључ за дубље поимање наших литургијских молитава налази управо у њиховом упоређивању са свеукупним делом Светог Јована Златоустог. Но, најпре морам да начиним две уводне напомене.

1. Прва уводна напомена

Истина је да нам животописци Јована Златоустог, као ни остали његови савременици, не говоре ништа о томе да је овај светитељ био творац једног литургијског обрасца. За нека постојећа сведочанства о пореклу наших литургијских образаца, као што је спис приписан Проклу Цариградском, доказано је већ одавно да немају историјску вредност; по професору Лероју из Лувена, Псевдо-Прокло потиче из 16. века².

У сваком случају, немамо ниједно древно сведочанство на којем би наша теза о аутентичности Златоустове литургије могла бити заснована. Ово би могао да буде озбиљан аргумент против аутентичности уколико је у Златоустово време увођење новог литургијског обрасца представљало ванредан догађај који би самим тим морао бити

---

* Изворник: Archevêque Georges Wagner, "La liturgie chrysostomienne et saint Jean Chrysostome", у La Liturgie- Expérience de l'Église, Presse Saint-Serge, Paris 2003, стр. 117-128.

Георгије Вагнер (1930-1993) православни Немац, био је архиепископ Руског Западноевропског Егзархата Васељенске Патријаршије и професор Литургије и Канонског Предања на Светосергијевском институту у Паризу; аутор је многобројних научних студија, од којих је најзначајнија његова докторска теза о Божанској Литургији Светог Јована Златоустог.

¹ A. Raes, "L'authenticité de la Liturgie byzantine de saint Jean Chrysostome", OCP 24 (1958), стр. 5-16.

² F. J. Leroy, "Proclus, 'De traditione Missae': un faux de C. Paleocappa", OCP 28 (1962), стр. 288-299.

примећен од многих и који би оставио неоспорне трагове на савремену и потоњу литературу. Тешко, међутим, да се овако нешто може рећи за Златоустово доба, то јест на прелаз из 4. у 5. век. Тадашња литургија је још увек била блиска првобитној хришћанској пракси која је допуштала извесне литургијске импровизације у строгим границама јасно утврђеног усменог предања. Као и код Јевреја, у првим вековима су молитве код Хришћана, биле преношене искључиво кроз усмено предање и са извесном слободом по питању детаља. Код Јевреја је чак постојало старо убеђење по којем "онај који писмено пренесе једну молитву чини исту погрешку као и онај који спали Тору"³.

То значи да је Закон, Тора дат људима управо као Свето Писмо, али да молитве морају да представљају део усменог предања. Што се тиче Хришћанске Цркве, постоји само једна евхаристијска молитва која несумњиво потиче из преникејског доба и то је молитва светог Иполита, која је, међутим, представљала само један уопштен пример за служашчег, а никако обавезни образац у данашњем смислу. Сам свети Иполит нам то потвђује⁴. Још у 4. веку свети Василије нам изричито говори да је евхаристијска молитва одувек представљала део усменог предања: "...речи епиклезе (које проузносимо) у тренутку освећивања хлеба и чаше Благослова, зар нам их је неки Светитељ писмено предао?", пита свети Василије⁵. Притом је управо доба Светог Василија и Светог Јована Златоустог било без сумње класично доба писаног утврђивања литургијских образаца. Велике богословске расправе 4. века и могућност да јеретици злоупотребе извесне слободе које је допуштала богослужбена пракса првих векова – све је то дало одлучујући подстицај у процесу писаног утврђивања богослужбених образаца. И као што ћемо видети, Златоустова литургија носи печат богословских спорова тога времена који је много дубљи него што се чини.

2. Друга уводна напомена

Проучавајући најстарије рукописе Златоустове литургије, налазимо се пред занимљивом чињеницом: у најбољим од најстаријих рукописа, име светог Јована Златоустог не налази се ни у једном од главних наслова обрасца, али је име Светитеља назначено изнад појединих молитава. Стиче се утисак да се име Светог Јована Златоустог првобитно налазило изнад те и те молитве и да је потом пренесено у заглавље целог обрасца. И заиста, мора се схватити да су византијске литургије у свом данашњем облику једна вишеслојна грађа и да не могу бити у целости сведене на Василијево и Златоустово време. Управо чињеница да најбољи рукописи носе Златоустово име, не у самом наслову већ само изнад појединих делова обрасца, могу ићи у прилог трагова историјски аутентичног предања. Нема сумње да цео образац Златоустове литургије не потиче од Светог Јована Златоустог, већ извесно језгро молитава, и то најпре велика евхаристијска молитва.

3. Текст велике евхаристијске молитве

Потребно је сада погледати сами текст ове велике средишне молитве нашег литургијског обрасца. Древне евхаристијске молитве или *анафоре* (молитве дароприношења, приноса) су као једно *Вјерују*: оне садрже све најважније чињенице наше вере.

---

³ Ismar Elbogen, *Der jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung*, 3 Aufl., Frankfurt am Main, 1931 (Nachdruck Hildesheim, 1967), стр. 7.

⁴ Свети Иполит, Апостолско Предање, 9. глава.

⁵ Свети Василије Велики, О Духу Светом, 97. глава.

Први богословски исказ Златоустове анафоре је исповедање Божанске непојмљивости:

"Јер си Ти Бог неисказан, непојмљив, невидљив, непостижан, Који увек јеси, на исти начин јеси..."

Знамо да је Божанска непојмљивост била једна од великих богословских тема Отаца 4. века – Василија Великог, Григорија Ниског, Јована Златоустог – у борби против јеретичког рационализма крајњих аријанаца, нарочито Евномија. Свети Јован Златоуст је посветио овој борби дванаест беседа о непојмљивости Божијој. Већ је кардинал Данијелу (1950. г.) показао да се четири одречна атрибута: "неисказан, непојмљив, невидљив, непостижан" налазе у једној беседи Јована Златоустог, у потпуно истом редоследу као и у наведеном одељку Златоустове литургије⁶. Дубље проучавање дела овог Оца одаје нам друге сличне паралеле на којима се овде не можемо задржавати, али рецимо да се израз: "Који увек јеси и на исти начин јеси" налази у овом смислу код Златоустог.

Исповедање непојмљивог Бога наставља се Тројичним исповедањем. Одречни (апофатички) израз непостиживости Божије свесно је употребљен за три Личности Свете Тројице – Оца, Сина и Светог Духа:

"Јер си Ти Бог неисказан, непојмљив, невидљив, непостижан, Који увек јеси, на исти начин јеси, Ти и Јединородни твој Син и Дух твој Свети".

На први поглед, може се учинити да овде у оваквом Тројичном изразу имамо напросто једну литургијску формулацију у општој употреби. Но овај се израз понавља у нашем тексту још *два пута* – након благодарења за спаситељно дело Божије:

"За све то ми благодаримо Теби, и Јединородноме Сину твом, и Духу твоме Светоме"

и након певања *Санктуса*:

"Свет јеси и пресвет, Ти и Јединородни твој Син и Дух твој Свети".

Ово свечано троструко понављање Тројичног Имена особеност је структуре евхаристијске молитве светог Јована Златоустог. Овде имамо један Тројични израз који истиче једнакост три једносушне Личности: "Ти и Јединородни твој Син и Дух твој Свети". Овакви Тројични изрази засновани су на *Јеванђељу по Матеју* 28, 19: "Крстите... у име Оца и Сина и Светог Духа". Међутим, у историји источних литургија Тројични изрази су били нарочито актуелни у време христолошких спорова 4. века. Око 375. г. свети Василије у богослужење у Кесарији Кападокијској уводи слична славословља. Но већ је 25 година пре тога (око 350. г.), у Антиохији, химна "Слава Оцу" у облику "Слава Оцу и Сину и Светоме Духу..." постала симбол никејског православља. Главни бранитељи овако формулисаног Тројичног славословља у Антиохији у то доба били су Диодор и Флавијан, који су касније постали учитељи Светог Јована Златоустог. Чини се да су антиохијски спорови 4. века који су се тицали облика Тројичног славословља у основи свечаног троструког возглашавања Тројичног Имена у евхаристијској молитви Светог Јована Златоустог. Овде је пред нама једно свесно *исповедање вере*.

Два основна богословска исказа – исповедање Божанске непојмљивости и вера у Тројицу – праћена су у тексту наше молитве исповедањем *стварања света ex-nihilo*, из ничега (=из небића):

"Ти си нас из небића привео у биће..."

Овде није могуће до појединости изложити значај идеје *стварања из небића* за Светог Јована Златоустог, као ни учесталу употребу израза "довести из небића у биће" у његовим делима. Тврђење о стварању из небића назначује непремостиву границу

---

⁶ Sources Chrétiennes 28, стр. 20.

између Бога и света: са једне стране недокучива Тројица и са друге стране створени свет који је овај недокучиви Бог чудом слободе и безусловне љубави привео из небића у биће. "Иако му ништа од нас није потребно, иако је сам себи довољан, привео нас је у биће, нас који нисмо постојали", каже Свети Јован Златоусти у једном свом делу из младости⁷.

"Ти си нас из небића привео у биће, а када смо отпали подигао си нас опет и ниси одустао да све чиниш док нас ниси узвео на небо и даровао нам Царство твоје будуће..."

Овај одељак из нашег текста који садржи опис Христовог спаситељног дела веома изненађује. Божански домострој, Христово дело спасења доживљено је овде као нешто што се остварило не само за нас и за наше спасење, него у нама: ми смо већ – у Христу и са Христом – узведени на небо. У делима Златоустог налазимо још много тврђења сличних овом, као на пример:

"Он (Бог) није одустао да све чини и дела док није подигао палу природу и ослободио је смрти и одвео на небо и дао јој богатства већа од оних која су изгубљена..."⁸.

Без сумње, Свети Јован Златоуст овде се ослања на одељак 2,5-7 из *Посланице Ефесцима* светог Апостола Павла: Бог нас "с Њим (Христом) заједно васкрсе и заједно посади на небесима у Христу Исусу", израз који је Златоуст много волео. За Светог Павла и Светог Јована Златоустог, ради се о Христовој људској природи која је *αλαρχή*, залог, представник целокупног човечанства и јемац нашег спасења. Ово спасење које је човеку дато у Христу неупоредиво је веће од почетног рајског блаженства које је у Адаму изгубљено. Управо у овом смислу, на једном месту код Златоустог, Бог говори човеку: "На престолу седим царском, и ти седиш са мном кроз (личност Онога Који је) *αλαρχή* – залог"⁹. Спаситељно дело које се остварило у Христу и које се на нас односи, управо нас оно подстиче на благодарење.

Благодарност за стварање и за спасење у Христу у евхаристијској молитви Златоустове литургије почиње благодарењем за сва Божија добротинства, чак и за она која су нам непозната.

"За све то ми благодаримо Теби и Твом Јединородном Сину и Духу Твоме Светоме: за сва знана и незнана, видљива и невидљива добротинства, која су нам учињена".

Златоуст стално подвлачи да је човек окружен Божијим добротинствима која су му непозната. Бог је Бог непостижан и непојмљив, не само у свом Божанском Бићу, него и у својим спољашним дејствима. И хришћанин зна да нам је Бог спремио богатства која очи нису виделе, ни уши чуле (уп. *Кор.* 2, 9). Овде не можемо навести све Златоустове текстове који садрже ову идеју. Не могу притом да се не осврнем на један нарочито занимљив текст. Свети Јован Златоуст ту наводи молитву једног "светог човека": "Знам, каже Златоуст, једног човека који се овако молио". Златоусти засигурно мисли на једног од својих учитеља. Молитва коју наводи Златоуст почиње следећим речима:

"Благодаримо за сва добротинства Твоја, од првог дана до данас, која су нама недостојнима дарована, за знана и незнана, видљива и невидљива... за сва добротинства која су нам учињена..."¹⁰.

---

⁷ PG 47, 287.

⁸ PG 48, 929.

⁹ PG 62, 586. – Ставили смо у заграду речи које су по свему судећи ауторов додаток јер се не налазе у изворнику на који се аутор позива – прим. прев.

¹⁰ PG 62,368.

Веза са нашим одељком литургије Светог Јована Златоустог несумњива је. Поставља се ипак једно питање: молитва непознатог светог човека није званичан текст једне литургије, већ засигурно лична молитва овог непознатог светитеља коју је он имао обичај да узноси пред својим ученицима. Ко је онда унео овај одељак једне личне молитве у званичну молитву евхаристијске литургије? Највероватнији одговор је да је то био сам свети Јован Златоуст који је од једног од својих учитеља позајмио овај одељак и унео га у евхаристијску молитву.

Карактеристична црта евхаристијске молитве Светог Јована Златоустог је згуснутост богословских чињеница, усредсређеност богословских исказа на суштинско. Дуго се мислило да је могуће објаснити порекло Златоустове литургије намером аутора да скрати дугачке молитве које су сличиле данашњим. У стварности није реч о намери да се буде сажет и јасан, већ о намери да се све богословке тврдње саберу око једне средишне мисли. Ова намера се нарочито јасно осећа у делу Златоустове литургије после *санктуса* (анђеоске песме "Свет, Свет, Свет"). Док друге евхаристијске молитве покушавају да на овом месту изложе различите тренутке у делу Божанског Промисла, и нарочито Христовог спаситељног дела, Златоустова литургија се задовољава да након *санктуса* наведе речи из *Јовановог Јеванђеља* 3, 16: "Јер Бог толико заволе свет да је и Сина својега Јединороднога дао, да сваки који верује у њега не погине, него да има живот вечни". Једно овако промишљено усредсређивање на једну мисао управо је општа црта код Светог Јована Златоустог. У свом коментару на *Јеванђеље по Светом Матеју*, Златоуст даје следећу примедбу у контексту везаном за литургију:

"И ако кажем да је (Бог) небо распростро, земљу и море раширио, да је пророке и анђеле послао, ништа тиме нећу рећи. Јер главница добара ова је: да ни сопственог Сина није поштедео, да би отуђене домашње (=служитеље) спасао"¹¹.

Речи из *Јована* 3, 16 : "Бог тако заволе свет" за Златоустог су централне речи хришћанске поруке, и њихов садржај – тајна Крста, велики Божији знак љубави. Нису ни знаци ни чудеса ти који нам показују Божију љубав, већ Крст, каже Свети Јован Златоусти у својој последњој поруци Цариградској Цркви из изгнанства. Јеванђеље поставља Крст у средину, говорећи: "Бог тако заволе свет..."¹². Јер "Крст је... узвео на небо и посадио са десне стране престола нашу (људску) природу", додаје Свети Јован Златоусти¹³.

Ово су неке од средишњих идеја богословља Светог Јована Златоустог, изражене у нашој евхаристијској молитви, на које сам данас хтео да скренем вашу пажњу.

---

¹¹ PG 58, 508.

¹² PG 52, 517.

¹³ PG 48, 867.

Анекс

Евхаристијска молитва (анафора) литургије Светог Јована Златоустог

Достојно је и праведно Тебе певати, Тебе благосиљати, Тебе хвалити, Теби благодарити, Теби се клањати на сваком месту владавине Твоје, јер си Ти Бог неисказан, непојмљив, невидљив, непостижан, Који увек јеси, на исти начин јеси, Ти и Јединородни твој Син, и Дух твој Свети. Ти си нас из небића привео у биће, а када смо отпали, подигао си нас опет и ниси одустао да све чиниш док нас ниси узвео на небо (*Еф. 2, 5-7*), и даровао нам Царство твоје будуће. За све то ми благодаримо Теби, и Јединородноме Сину твом, и Духу твоме Светоме; за сва знана и незнана, видљива и невидљива добротина која су нам учињена. Благодаримо Ти и за ову службу коју су изволео да примиш из наших руку, иако пред Тобом стоје хиљаде Арханђела, и безброј Анђела, Херувими и Серафими, шестокрили, многооки, крилати, који лебде, победничку песму појући, кличући, узвикујући и говорећи:

Свет, Свет, Свет...

Са овим бестелесним силама, човекољубиви Владико, и ми кличемо и говоримо: Свет јеси и пресвет, Ти и Јединородни твој Син и Дух твој Свети; Свет јеси и пресвет и величанствена је слава твоја. Ти си тако заволео свет твој да си и Сина свога Јединороднога дао, да свако ко верује у Њега на погине, него има живот вечни (*Јн. 3, 16*)...

(Сматрамо да је за овакву врсту поређења потребно имати увид у јелински оригинал са којег смо се и трудили што верније да преведемо да би се виделе и разлике у детаљима; но како аутор даје једино француски превод, овде доносимо текстове само на српском језику- прим. прев)

Свети Јован Златоуст (*PG 48, 929 C*)

"И Он (Бог) није одустао да све чини и дела док није подигао палу природу и ослободио је смрти и (руко)водио на небо и дао јој богатства већа од оних која бејаху изгубљена..."

Свети Јован Златоуст (*PG 62, 368*):

"Знам једног светог човека који се овако молио...: Благодаримо за сва добротина Твоја, од првог дана до данас, која су нама недостојнима дарована, за знана и незнана, видљива и невидљива... за сва добротина која су нам учињена...

...Ти који си нас тако заволео да си и Сина свога Јединороднога дао за нас (*Јн. 3, 16*) удостој нас да достојни будемо твоје љубави..."

Са француског превео Новак Билић

